

University of Groningen

David en Goliath ? Over de SP en de PvdA

Voerman, G.; van Schuur, H.

Published in:
Socialisme en Democratie

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Voerman, G., & van Schuur, H. (1995). David en Goliath ? Over de SP en de PvdA. *Socialisme en Democratie*, 52(2), 86-92.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

David en Goliath?

Over de SP en de PvdA

GERRIT VOERMAN EN

WIJBRANDT VAN SCHUUR

*Directeur Documentatiecentrum Nederlandse
Politieke Partijen in Groningen, respectievelijk
als UHD verbonden aan de vakgroep sociologie
van de Rijksuniversiteit Groningen*

Na vijf keer tevergeefs een gooi naar een kamerzetel te hebben gedaan, was het voor de Socialistische Partij (SP) vorig jaar raak: de gewezen maoïstische partij maakte bij de verkiezingen in mei haar entree in de Tweede Kamer. Twee vertegenwoordigers namen zitting: partijvoorzitter Jan Marijnissen, gepokt en gemazeld in het vakbondswerk, en Remi Poppe, van beroep milieuactivist. Zij zijn respectievelijk afkomstig uit de partijbolwerken Oss en Vlaardingen, waar de SP na een jarenlange strategie van lokaal activisme in de gemeenteraad boven de PvdA is uitgegroeid.

Bij haar nationale debuut kon de SP profiteren van het feit dat de CPN geheel was verdwenen. Van het 'postmaterialistische' GroenLinks had zij weinig te duchten. Beide partijen richtten zich op geheel verschillende segmenten van de kiezersmarkt. Aan de linkerkant van het politieke spectrum werd de SP zo de meest serieuze arbeiderspartij; aan haar organisatie en aanhang konden de orthodox-communistische NCPN en de trotskistische SAP niet tippen.

Belangrijker nog voor het electorale succes was echter de zware crisis waarin de PvdA landelijk verkeerde. In tegenstelling tot 1989, toen de PvdA als oppositiepartij de verkiezingen inging, werden de sociaal-democraten in 1994 afgerekend op hun impopulaire bezuinigingsbeleid. Mede hierdoor viel de traditionele electorale zuigkracht van de PvdA – als potentiële regeringspartij – bij de kamerverkiezingen voor een deel weg. Als overwegend lokale partij was de SP van deze zuigkracht in het verleden steeds het slachtoffer geworden.

Vaak wordt aangenomen dat de SP in de eerste plaats een bedreiging voor de PvdA is. Ongetwijfeld hangt dit samen met de anti-PvdA-campag-

ne, die de SP in het bijzonder sinds 1989 voert. In dit artikel wordt nagegaan in hoeverre de SP inderdaad als een politieke en electorale concurrent van de sociaaldemocratie kan worden beschouwd. Eerst zal echter de parlementaire nieuwkomer nader worden voorgesteld.¹

Voorgeschiedenis

De oorsprong van de SP ligt in de maoïstische oppositie die zich in de vroege jaren zestig in de CPN vormde. Aanleiding was het politiek-ideologische conflict tussen de Sovjet-Unie en China. De CPN, die altijd aan de leiband van Moskou had gelopen, bekende geen kleur en verklaarde zich in 1963 'autonoom'. De kleine groep Peking-georiënteerde leden werd geroeyd. De dissidenten gingen over tot partijvorming, maar lagen al snel met elkaar overhoop. In 1970 ontstond tijdens dit scheurings- en afsplitsingsproces de KENml (Kommunistische Eenheidsbeweging Nederland-marxistisch-leninistisch), maar ook deze partij scheurde al weer snel. Een 'proletarische' vleugel verzette zich tegen het intellectualistische karakter van de KENml en richtte een eigen partij op, die in 1971 de naam Socialistische Partij kreeg.

De SP beriep zich in de strijd voor het socialisme op het marxisme-leninisme, 'verrijkt met het denken van Mao'. De door de Grote Roerganger ontwikkelde strategie van de 'massa-lijn' nam daarin een prominente plaats in. De revolutionairen waren verplicht goed te luisteren naar het volk – aldus Mao in *het Rode Boekje*: '...neem de denkbeelden van de massa..., concentreer ze (verander ze door studie in geconcentreerde en samenhangende denkbeelden), breng ze weer onder de massa en propageer en verklaar ze... en beproef de juistheid van

deze denkbeelden in de door de massa gevoerde acties'.² Op basis van dit leerstuk richtte de SP aan het begin van de jaren zeventig 'massa-organisaties' op. Deze moesten op een afgebakend terrein de strijd voeren voor de directe belangen van het volk. Deze organisaties concentreerden zich daarbij op concrete misstanden als bijvoorbeeld de milieubelasting (door het Milieu Aktiecentrum Nederland) of de woningnood (door de Bond van Huurders en Woningzoekenden). De SP schoof zichzelf niet op de voorgrond om te voorkomen dat geïnteresseerden zich hierdoor zouden laten afschrikken.

Na 1975 onderging de SP een transformatieproces, waarbij de maotistische beginselen geleidelijk aan op de achtergrond raakten. De partij trachtte zich te ontdoen van haar sektarische imago. Het leerstuk van de gewelddadige revolutie verdween uit het zicht, omdat het potentiële aanhangers kopschuw zou maken. Tegelijkertijd vond er een herwaardering van het parlement plaats. Was de SP aanvankelijk van mening dat dit 'kletscollege' moest worden opgedoekt wanneer de arbeidersklasse aan de macht zou zijn gekomen, later beschouwde zij de parlementaire democratie positiever als het meest democratische systeem dat onder het kapitalisme mogelijk was. Verder verdwenen vrijwel alle massa-organisaties. Wat bleef waren de medische centra die de SP in Oss, Zoetermeer en Nijmegen had geopend. Op deze huisartsenpraktijken werkten artsen in loondienst. De twee eerstgenoemde vestigingen bestaan nog steeds. Zij zijn in een aparte stichting ondergebracht, die nauwe banden met de partij onderhoudt. Volgens de Zoetermeerse arts P. Jonas, die daarnaast ook voorzitter van de Socialistische raadsfractie is, betekent de op SP-leest geschoeide gezondheidszorg meer aandacht voor de patiënten, meer preventie en minder medicijnen.³

In het vacuüm dat de massa-organisaties achterlieten, trad in 1978 de 'Hulp- en Informatiedienst'. Bij deze organisatie kon de achterban van de partij terecht met vragen van juridische en medische aard of milieu-aangelegenheden. Daarnaast begon de SP in 1989 met een speciale 'Milieu-Alarmlijn'. Deze ging in september 1994 op in de 'SP-Alarmlijn in de Tweede Kamer'. Van de fractietoelage voor de bei-

de SP-kamerleden was een gratis telefoonnummer geopend om burgers in de gelegenheid te stellen hun mening kenbaar te maken, onder het motto: 'praat mee in Den Haag'.

Lenin exit

Deze 'demaïoïsatie' werd ruim tien jaar later gevolgd door het afscheid van het leninisme. In de beginselen die op het partijcongres van 1987 waren vastgesteld, baseerde de partij zich nog nadrukkelijk op het marxisme-leninisme. Dit gold zowel de ideologie (het dialectisch- en historisch-materialisme) als de organisatie (het democratisch-centralisme en de voorhoede-rol van de partij in de strijd voor het socialisme).

Na het echec van het communisme in Oost-Europa en de Sovjet-Unie aan het einde van de jaren tachtig werden de bakens echter verzet. De SP wenste lessen te trekken uit de mislukking van het 'reëel bestaande socialisme', waarvoor zij overigens zelf altijd wel sympathie had gekoesterd. Wereldbeschouwing en partijstructuur werden – althans op papier – 'gedeleniniseerd'. In 1991 besloot het partijcongres om de politieke plaatsbepaling van de SP slechts aan te duiden met het begrip 'socialistisch'. De term marxisme-leninisme werd uit de statuten geschrapt. Het wekte te veel verwarring, zo luidde het argument; volgens partijvoorzitter Marijnissen was 'het etiket langzamerhand als een molensteen om onze nek gaan hangen'.⁴ De maatschappijvisie van de SP bleef echter marxistisch, ook al werd dat niet meer hardop gezegd.

Ook de organisatiestructuur werd aangepakt. Lange tijd hadden alleen de kaderleden stemrecht in de partij. De zogenaamde 'steunleden' – die een geringe financiële bijdrage betaalden – kwamen er in de politieke besluitvorming niet aan te pas. In 1991 werden de statuten gewijzigd, zodat de steunleden formeel zeggenschap kregen in de SP. Naast het stemrecht kregen zij ook het recht om vertegenwoordigers naar partijraad en congres sturen. Van dat laatste recht hadden zij niet al te vaak plezier, aangezien congressen binnen de SP gemiddeld één keer in de vijf jaar bijeen worden geroepen. De niet-openbare partijraad komt eens in de drie

1. Deze bijdrage is mede gebaseerd op G. Voerman, 'De "Rode Jehova's"'. Een geschiedenis van de Socialistische Partij', in: *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1987, 124-150; idem,

'Een Partij voor "gewone mensen" Bij het parlementaire debuut van de SP', in: *Politiek & Cultuur*, 54 (1994), 2 (april), 3-9; en idem, 'PvdA hoeft SP-succes niet gelaten te accepteren', in: *Lokaal bestuur*, 18 (1994), 6 (juni), 4-7.

2. *Het Rode Boekje*. Citaten uit het werk van MaoTse-toeng, Utrecht, 1967, 74 (nr. 166).

3. Zie de *Volkskrant*, 4 maart 1994.

4. *Trouw*, 26 oktober 1991.

maanden bijeen. In het kader van de hervormingen ging verder het kandidaat-partijlidmaatschap op de helling. In deze proefperiode van drie maanden werd vroeger bekeken of het aspirant-lid politiek betrouwbaar was.⁵

De introductie van het steunlidmaatschap was – naast het financiële aspect – aantrekkelijk voor de SP omdat het haar het karakter van een middengrote partij verleende. Na de invoering ervan in 1977 zei de SP 12.000 leden te tellen. In 1986 werd een aantal van 10.000 opgegeven, en een paar later 13.000.⁶ De SP mocht dan wel niet in de Tweede Kamer zitten, maar met haar ledental deed ze toentertijd niet onder voor bijvoorbeeld D66 – en dat liet de partij in haar propaganda ook nadrukkelijk weten. Tegenwoordig heeft de SP ruim 16.500 leden.

Populisme

De transformatie werd in 1993 voltooid met een naamsverandering: de Socialistische Partij ging Socialistische Partij heten. De wijziging oogt gering, maar is niet gespeend van symboliek. Kunstmatige barrières die tussen de partij en de 'gewone man' stonden, moesten worden geslecht. De SP mocht dan wel enkele ideologische *face-lifts* hebben ondergaan, haar populistische inslag was niet gewijzigd. De partij beschouwde zich als de 'stem des volks'. Beter dan wie ook zou zij in staat zijn te weten wat er onder de volksmassa's leefde.

Deze pretentie van de SP vloeiende voort uit de strategie van de massa-lijn. De partij bewoog zich in de massa 'als een vis in het water', waardoor zij kennis kon nemen van de wil van het 'gewone' volk – dat wil zeggen: van de arbeiders. Uitgangspunt voor de activiteiten en de opstelling van de SP was de in de wijken en buurten gepeilde mening van de 'gewone' man – althans de perceptie die de SP daarvan had. Deze opinie werd daarna min of meer tot richtsnoer of norm voor verder handelen verheven. Van meet af aan was de SP daarbij zeer beducht voor stellingnames die haar van het gewone volk zouden kunnen isoleren. 'Het gaat er niet om wat wij vinden, maar wat de mensen van ons willen', aldus Marijnissen al in 1974.

Twintig jaar later, in 1994, zou deze buurtge-

richte benadering van de SP enige bewondering oogsten van de beide PvdA-voorzitters Rottenberg en Vreeman, die op zoek waren naar een nieuwe maatschappelijke strategie voor de PvdA. Niet dat zij voor de populistische kant, de 'heftige actie' en 'sectarische belangenbehartiging', enige waardering konden opbrengen. Het voorzittersduo zag in de winst van de SP bij de raadsverkiezingen van dat jaar echter wel 'het belang van het persoonlijke, directe politieke gesprek juist op die plaatsen waar mensen het gevoel hebben weggedrukt te worden'. In lijn hiermee stelden Rottenberg en Vreeman voor de PvdA een 'haarvaten-benadering' voor, waarin de partij op systematische wijze contacten opbouwt en onderhoudt met opinieleiders in de buurten.⁷ Op deze wijze zou de volgens hen voor de PvdA noodzakelijke oriëntatie op de wijken gestalte moeten krijgen.

Gastarbeiders en migranten

De populistische strategie van de SP leidde aan het begin van de jaren tachtig tot omstreden standpunten ten aanzien van onder meer gastarbeid. Als niet meer dan een 'spreekbuis' van wat er onder de mensen leeft, pleitte de partij in de brochure *Gastarbeid en Kapitaal* (1983) voor een oplossing om een einde te maken aan de 'vlees-noch-vis-situatie' waarin de buitenlandse werknemers in Nederland zouden verkeren. Voorgesteld werd gastarbeiders na verloop van tijd te laten kiezen tussen remigratie naar het land van herkomst of integratie in en aanpassing aan de Nederlandse samenleving. Indien er niets gebeurde dan zou volgens de SP de problematiek van de gastarbeid leiden tot het ontstaan van een groep 'tweederangsburgers'.

Aan dit standpunt bleef de SP altijd vasthouden. In haar verkiezingsprogramma van 1994 is van de twee opties – remigratie of integratie – weliswaar alleen de laatste overgebleven – dat wil zeggen: 'Nederlands leren, kennis nemen van de hier gangbare zeden en gewoonten, regels en wetten, en accepteren dat een zekere aanpassing onvermijdelijk is'.⁸ Dit neemt niet weg dat de SP beide opties nog aanhangt – zoals partijsecretaris Tiny Kox enkele jaren geleden verklaarde – alleen zou in de praktijk van de eerste oplossing weinig meer komen.⁹ Het

5. Zie P. van der Steen, 'De doorbraak van de "gewone-mensenpartij"', in: *Jaarboek 1994 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*, Groningen, 1995 (nog te verschijnen).

6. Voerman, 'Rode Jehova's', 141; en *De Tribune*, 26 april 1991.

7. Felix Rottenberg en Ruud Vreeman, *Idee en beweging*, Amsterdam, 1994, 5.

8. *Verkiezingsprogramma Socialistische*

Partij, 1994, 12. Volgens de SP moeten de etnische minderheden omwille van hun integratie verplicht Nederlands leren; zie *de Tribune*, 21 februari 1992.

idee van de 'multiculturele samenleving' wees Kox af, omdat dat zou leiden tot 'segregatie en concentratie, in wijken, in scholen, in de bakken van het arbeidsbureau zelfs'. Spreiding van migranten over verschillende buurten en scholen is een belangrijke eis in het huidige program van de SP. Getto-vorming moet vermeden worden, omdat dat de spankracht van buurten te zeer beproeft.

Individualisering

Achterliggend motief bij deze opvattingen was de angst van de SP voor alles wat verdeeldheid kan zaaien onder het door de partij zo gekoesterde 'gewone' volk. Enerzijds werd deze vrees ingegeven door de opvatting dat alleen het kapitaal wel zou varen bij een verdeelde arbeidersklasse of een gefragmenteerde bevolking. Anderzijds speelden echter ook overwegingen van meer nostalgische aard een rol. Volgens de SP werd de saamhorigheid van het 'gewone' volk bedreigd en aangetast door het individualiseringsproces, de afnemende sociale controle en de toenemende werkloosheid. Dit zou leiden tot een kille, onleefbare maatschappij. Hiertegenover plaatste de SP in haar verkiezingsprogram van 1986 de samenleving van vroeger, waarin 'de zwakken beschutting bij elkaar zoeken en... zich organiseren. Daar was volop menselijke warmte, echte hartelijkheid en onderling hulpbetoon. Op die manier was het ondanks moeilijkheden, onderdrukking en ontberingen, toch de moeite waard om te leven'.¹⁰

Anno 1994 keert de SP zich nog altijd tegen de voortschrijdende individualisering en het volgens haar daarmee gepaard gaande cynisme. Volgens Marijnissen komt het individualiseringsproces neer op 'ieder voor zich en god voor ons allen'. De emancipatie van het individu is 'gelijkgeschakeld met nihilisme', wat bijvoorbeeld tot toename van de criminaliteit heeft geleid. Met nostalgie spreekt hij over sociale controle en 'ons 'oude' stelsel van normen en waarden'.¹¹ In het verkiezingsprogramma van 1994 maakte de partij zich ook sterk voor het bevorderen van de 'samenhang' in de samenleving, tegen het door het 'neo-liberalisme' bevorderde 'individualisme'.

Anti-PvdA-campagne

De populistische instelling van de SP klinkt tevens door in haar anti-PvdA-campagne. Gedurende haar gehele bestaan heeft de SP haar pijlen vooral op de PvdA gericht. De sociaal-democratie was niet meer dan een reactionaire steunpilaar voor het kapitalisme, hooguit bereid tot het wegvijlen van wat scherpe randjes van het 'ondernemerskapitalisme'. De vernieuwing van de PvdA na het midden van de jaren tachtig maakte de zaak alleen maar erger; de 'laatste restanten van linkse beginselen zijn zo aan de vuilniswagen meegegeven'.¹² Ook in de oppositiebanken zou de sociaal-democratie fungeren 'als een waakhond voor de kluisen van het grootkapitaal' — 'de rijkdom afschermen en de armoede verdelen'.¹³

Het kritisch volgen van de PvdA kwam na 1989 in een nieuwe fase, toen deze partij de VVD had afgelost als regeringspartner van het CDA. De SP startte een anti-PvdA-campagne, die vooral op de persoon van partijleider en minister van financiën Kok was gericht. Een jaar nadat de sociaal-democraten tot de regering waren toegetreden, verklaarde de SP aan de PvdA 'de oorlog'.¹⁴ Van het andere beleid dat de PvdA de kiezers in het vooruitzicht had gesteld, was niets terecht gekomen, zo vond de SP. Als gevolg van de verslechterende economische omstandigheden had het kabinet-Lubbers zich immers al snel gedwongen gezien tot forse bezuinigingen over te gaan. Deze medeverantwoordelijkheid voor het bezuinigingsbeleid werd de PvdA via advertenties in landelijke dagbladen flink aangewreven. Teneur van de SP-kritiek was dat het kabinetsbeleid 'de rijken rijker en de armen armer' zou maken.¹⁵

Met de WAO-plannen bereikte de anti-PvdA-campagne van de SP een hoogtepunt. De partij schreef een open brief aan Kok, waarin deze ervan werd beschuldigd te 'pikken van de mensen die vaak toch al zo weinig hebben'.¹⁶ In het partijblad werd de PvdA voortdurend gehekeld. In 1993 bracht de partij een affiche uit met daarop Kok en zijn koffertje van de Miljoenennota, die door een rode SP-tomaat werd getroffen.

9. T. Kox, 'Integratie is enige antwoord op minderhedenprobleem', in: *Trouw*, 28 december 1990.

10. *De SP maakt er werk van*, 1986, 9.

11. *De Volkskrant*, 5 januari 1993.

12. *Tribune*, 23 januari 1987.

13. *De Tribune*, 4 december 1987.

14. *De Tribune*, 5 oktober 1990.

15. *De Volkskrant*, 5 maart 1991.

16. *De Volkskrant*, 7 september 1991.

SP-programma 1994

Het verkiezingsprogramma van de SP doet in veel opzichten denken aan dat van de 'oude', op marxistisch-leninistische leest geschoeide CPN, maar dan in een eigentijds jasje. De SP neemt fel stelling tegen het 'neo-liberale' regeringsbeleid, dat neerkomt op terugdringing van de rol van de overheid, het opgeven van de gedachte van de maakbaarheid van de samenleving, een drastische inkringing van het sociale stelsel en een grote invloed voor het marktmechanisme. Tegenover dit 'afbraakbeleid' plaatst zij socialisering van de produktiemiddelen, een 'sterke, doortastende' overheid, en planning op hoofdlijnen. Het program is verder nogal populistisch getoonzet: zo moeten gezondheidszorg en onderwijs gratis worden; de huurverhogingen van de vorige kabinetsperiode ongedaan worden gemaakt; en de inkomensverschillen sterk worden verminderd – het 'maximum-inkomen' mag hooguit driemaal het minimum bedragen. Het geld hiervoor komt vooral uit een harde fiscale aanpak van de bedrijven, een halvering van het defensiebudget, en het laten vervallen van de aanleg van de Betuwelijn en de Hoge Snelheidslijn.

Parlementaire 'lange mars'

Inmiddels ontplooidde de SP op electoraal terrein de nodige activiteiten, nadat zij haar maoïstische aver­sie van het parlement had overwonnen. In 1974 nam zij voor het eerst deel aan de gemeenteraadsverkiezingen. Argumenten waren dat de socialistische propaganda in de vertegenwoordigende lichamen een groter bereik zou krijgen en dat buitenparlementaire acties zo beter konden worden ondersteund. Bovendien werd het de hoogste tijd dat in het parlement de 'stem van de gewone man' kon worden vernomen.

Hiermee begon de tot dusverre aanhoudende gestage opmars van de SP in de gemeenteraden. In 1974 kwam de SP in twaalf gemeenten met een eigen lijst uit, aangevoerd door lokale kopstukken van de diverse massa-organisaties. Dit leverde drie zetels in Oss en twee in Nijmegen op. Bij volgende raadsverkiezingen werd dezelfde strategie beproefd. In een toenemend aantal plaatsen waar zij kandidaten stelde, sleepte de SP in de periode

1978-1990 in totaal resp. 9, 22, 41 en 70 zetels in de wacht. In maart 1994 kwam de SP met zo'n 153.000 stemmen (in 1990: ruim 79.000 stemmen) op 126 zetels uit. Op een enkele plaats na ging de SP er overal flink op vooruit – vooral in haar Brabantse bolwerken. In Boxtel, Rosmalen en Uden behaalde zij 21 procent (telkens vijf zetels), in Dongen 24 procent (vijf zetels), in Oss 26 procent (negen zetels), en in Schijndel 27 procent (vijf zetels). In Limburg waren Heerlen en Horst elk goed voor 16 procent (zes resp. drie zetels). Boven de Moerdijk scoorde de SP hoog in Culemborg (18 procent), Doesburg (29 procent), Leidschendam (21 procent), Zoetermeer (20 procent) en Vlaardingen (19 procent).¹⁷

Uit onderzoek in Tilburg bleek dat de meerderheid van de SP-kiezers bij de raadsverkiezingen van vorig jaar zich in hun stemgedrag hadden laten leiden door de lokale politiek.¹⁸ Er lijkt dan ook een zeker verband te bestaan tussen de activiteiten die de SP in een bepaalde plaats ontplooit en haar electorale aanhang. Deze sterke kant van de SP op lokaal niveau – de relatie tussen activisme en electorale omvang – bleek echter op landelijk niveau lange tijd haar achilleshiel. In 1977 deed de SP voor het eerst mee aan de kamerverkiezingen. De succesvolle werkwijze van de raadsverkiezingen werd op nationaal niveau toegepast: actievoerders die in de massa-organisaties hun sporen hadden verdiend en op enige landelijke bekendheid konden rekenen, kwamen bovenaan de lijst te staan. Deze methode werd een mislukking: de partij verkreeg slechts enkele tienduizenden stemmen.

Ook in de jaren tachtig bleek dat het electorale succes van de SP tot op zekere hoogte gebonden was aan de plaats of regio waar zij door actievoeren aan bekendheid had gewonnen. Zodra de overstap naar de kamerverkiezingen werd gewaagd, waren andere factoren van invloed – zoals de relatieve landelijke onbekendheid van de SP (mede doordat de televisie moeilijk 'haalbaar' was, ondanks de vele acties), of de traditioneel sterke electorale zuigkracht van de als gouvernementeel beschouwde PvdA. Dit bleek bijvoorbeeld duidelijk bij de kamerverkiezingen van 1986. Toen de SP in maart van dat jaar bij de raadsverkiezingen ruim 60.000

17. Volgens opgave van het SP-secretariaat, 4 mei 1994.

18. Paul Depla en Kees Schalken, 'De pvdA-kiezer bekeken', in: *Lokaal Bestuur*, mei 1994, 23.

stemmen behaalde, verkeerde zij in een euforiestemming. Omgerekend zou dit stemmenaantal (verkregen in slechts 61 gemeenten) immers goed zijn voor één kamerzetel. De klap kwam enkele maanden later, want bij de kamerverkiezingen verloor de SP een derde van haar aanhang — naar alle waarschijnlijkheid aan de PvdA, die met het CDA in een nek-aan-nek-race was verwickeld om de grootste partij te worden.

Zelfs bij de voor de SP succesvol verlopen Tweede-Kamerverkiezingen van mei 1994 deed hetzelfde proces zich weer voor, zij het in mindere mate. De SP behaalde toen in het gehele land ruim 118.000 stemmen — ongeveer 35.000 minder dan twee maanden eerder bij de raadsverkiezingen in maar 53 gemeenten. In veel van die plaatsen moest de SP nu terrein prijs geven: zo kwam de partij in alle hierboven genoemde gemeenten waar zij bij de raadsverkiezingen boven de 20 procent scoorde, bij de kamerverkiezingen niet boven de 10 procent uit. De enige uitzondering vormt Oss, waar de SP in mei 1994 nog wel 13 procent behaalde.

SP electorale concurrent voor PvdA?

De SP mag dan de PvdA hinderlijk volgen, maar hoeveel (electorale) last ondervinden de sociaal-democraten nu van deze horzel? Teneinde daar enig inzicht in te verkrijgen, zijn de uitslagen van de verkiezingen vanaf 1989 op gemeenteniveau geanalyseerd.¹⁹ De gemeenteraadsverkiezingen van 1990 en 1994 zijn hierbij buiten beschouwing gebleven, vanwege het relatief geringe aantal gemeenten waarin de SP deelnam (in beide gevallen een kleine vijftig).

Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer en het Europese Parlement in 1989 en de Provinciale Staten in 1991 werden geen verbanden gevonden tussen de stemmenpercentages van PvdA en SP (correlaties van resp. .07, .05 en -.01).²⁰ Dat wil zeggen dat relatief hoge percentages PvdA-stemmen gepaard kunnen gaan met zowel relatief hoge als lage percentages SP-stemmen (en hetzelfde geldt voor relatief lage percentages PvdA-stemmen). Een duidelijk verband tussen de electorale prestaties van beide partijen bestaat er dus voor die verkiezin-

gen niet. Bij de kamerverkiezingen van 1994 bleek er daarentegen een lichte positieve correlatie te bestaan tussen het percentage SP — en PvdA-kiezers (.11). Dit betekent dat in gemeenten waar de PvdA een stemmenpercentage bereikte dat hoger lag dan haar gemiddelde, de SP ook vaker boven haar gemiddelde scoorde. Wanneer we naar de verschillen kijken tussen de kamerverkiezingen van 1989 en 1994, dan blijkt dat verlies voor de PvdA gepaard is gegaan met winst voor de SP ($r = -.43$).²¹

Voor de PvdA en de SP bestaat er bij deze drie verkiezingen in de jaren 1989-1991 een negatief verband tussen de opkomst en het stempercentage. In het geval van de PvdA is deze correlatie slechts licht negatief (resp. -.13; -.06 en -.08 voor de verkiezingen voor resp. de Tweede Kamer, het Europees Parlement en de Provinciale Staten), maar niettemin toch verrassend: een hogere opkomst gaat kennelijk niet altijd gepaard met een hoger stemmenpercentage voor de sociaal-democraten. Voor de SP is het negatieve verband sterker (resp. -.16; -.28 en -.23). Deze waarneming sluit aan bij het imago van de SP als protestpartij; zowel een relatief hoog SP-percentage als een relatief lage opkomst kunnen als een uiting van politiek of sociaal onbehagen worden opgevat. Dat dit verband het sterkst is bij de Europese verkiezingen, ligt voor de hand gezien het 'tweederangs' karakter van deze stembusstrijd. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1994 bedroeg de correlatie tussen opkomst en SP-percentage -.29; aanzienlijk sterker dan in 1989. SP-kiezers komen dan ook vooral voor in gemeenten waar de opkomst in vergelijking met elders aan de lage kant is. Dit geldt overigens nog sterker voor CD-kiezers (in 1994 een correlatie van -.53).

SP en CD

Onder het motto 'stem tegen, stem SP' concentreerde de SP zich in haar verkiezingscampagne op de proteststemmers. De partij wilde een alternatief vormen voor de gevestigde partijen en voorkomen dat ontevreden kiezers op de CD zouden stemmen. Bij de kamerverkiezingen van 1994 bleken de stemmenpercentages van SP en CD positief met elkaar

19. Met dank aan Martijn van Velzen voor zijn hulp bij de verwerking van de data.

20. De correlaties zijn berekend op basis van gegevens van het CBS, waarbij de gegevens over alle gemeenten zijn gebruikt. Voor 1994 is gebruik gemaakt

van gegevens van het ANP.

21. Het gemiddelde verlies van de PvdA bij de kamerverkiezingen van 1994 ten opzichte van de kamerverkiezingen van 1989 bedroeg 5,7 procent. De gemiddelde winst voor de SP was 0,6 procent. In gemeenten waar het PvdA-verlies gro-

ter was dan 5,7 procent, was de winst voor de SP meestal groter dan 0,6 procent (in Landgraaf en Heerlen bijvoorbeeld); en in gemeenten waar het PvdA-verlies kleiner was dan 5,7 procent, was de winst voor de SP meestal kleiner dan 0,6 procent.

gecorrleerd te zijn ($r=.20$). Dit houdt in dat in gemeenten waar de opkomst relatief laag is, CD en SP beide betrekkelijk hoge stemmenpercentages hebben behaald, en dat in gemeenten waar de opkomst relatief hoog is, de percentages voor SP en CD aan de lage kant zijn. De claim van de SP dat overal waar zij aan de verkiezingen deelneemt, de CD klein blijft, vindt in deze uitkomsten dus geen bevestiging. Marijnissen had dit gesteld vóór de verkiezingen, eraan toevoegende dat het een 'bewijs uit het ongerijmde' is.²² Wel is het denkbaar dat SP-deelname mogelijke electorale groei van extreem rechts heeft gedwarsboomd.

Grenzen aan de groei?

Mei vorig jaar liet de SP zich niet weer door de PvdA de kaas van het brood eten. De electorale neergang van de sociaal-democratie mocht uiteindelijk dan nog meevallen, maar de SP heeft goed garen kunnen spinnen bij de desintegratie van het kiezerscorps van de PvdA. Daarnaast bood de 'reconstructie van de verzorgingsstaat', waarbij met name in de sociale zekerheid flink gesneden wordt, de SP in politiek opzicht vele kansen. Haar campagne 'stem tegen, stem SP' was dan ook vooral gericht op de teleurgestelde traditionele arbeidersaanhang van de PvdA, die zich door die partij in de steek gelaten voelde.

Op dit electorale terrein ondervindt de SP overigens concurrentie van extreem-rechts. De CD poogt evenzeer – zij het op andere wijze – gebruik te maken van deze frustraties. Dat de SP zich in haar campagne zo tegen de Centrumdemocraten afzet, heeft naast politieke motieven dan zeker ook nog een electoraal aspect. Beide partijen vissen voor een deel in dezelfde vijver; de SP kan er wel bij varen wanneer zij erin slaagt om de CD de wind uit de zeilen te nemen.

Het gaat de SP momenteel voor de wind. Naast het stijgende aantal kiezers neemt ook het aantal leden toe – van zo'n 10.000 in 1986 tot ruim 16.000 in 1994. Aanvankelijk bestond deze aanhang voornamelijk uit 'steunleden', die formeel aan de zijlijn van de partijorganisatie stonden. Sinds het partijcongres van oktober 1991 hebben zij echter ook stemrecht.

Deze voorspoed kent ook een schaduwzijde. Voor een actie- en protestpartij – die gevoelens van

onvrede vertolkt – en een klassieke arbeiderspartij – zoals de vroegere sociaal-democratie, de oude CPN en nu de SP – liggen er gevaren op de loer, juist vanwege die groei. De electorale vooruitgang van de SP rust voor een belangrijk deel op het mobiliseren van onvrede. Zolang de SP geen bestuursverantwoordelijkheid draagt, werpt deze strategie vrucht af. Maar met het toenemende zeteltal komt ooit het moment dat het dragen van bestuursverantwoordelijkheid niet te vermijden zal zijn. Na de raadsverkiezingen van maart 1994 was dit punt nog niet bereikt: de SP bleek in geen enkele gemeente politiek bereid of in staat (vanwege de weerstand van de gevestigde partijen) om toe te treden tot het college van burgemeester en wethouders.

Daarnaast vormt de groei mogelijk een bedreiging voor de sociale homogeniteit van de SP. Marijnissen beweerde ooit over de PvdA dat door het toegenomen percentage hoger geschoolden de arbeiders uit de partijorganisatie werden weggejaagd.²³ Iets vergelijkbaars zal zich niet direct bij de SP voordoen, maar met de ledenaanwas van de laatste tijd is de sociale samenstelling van de aanhang eveneens aan verandering onderhevig. Naast de fabrieksarbeiders, die de hoofdmoot van het ledenbestand uitmaakten, melden zich nu ook meer leden uit het onderwijs en de gezondheidszorg. Ook levert de SP-campagne onder de studenten resultaat op. Op deze wijze lijkt er enige differentiatie te gaan ontstaan in het ledenbestand. Witte-boordenwerkers komen de gelederen van de blauwe-boordenwerkers versterken. In de 'klassieke' CPN leidde een dergelijke ontwikkeling in de jaren zeventig tot een tweedeling, die mede bijdroeg aan haar ondergang. Dit 'CPN-scenario' is bij een aanhoudende groei niet onvermijdelijk, maar ook niet op voorhand voor de SP uit te sluiten.

Zowel extern (als gevolg van het 'uitwerken' van de protest-strategie) – als intern (door de sociale differentiatie) herbergt het succes van de SP potentiële risico's in zich. Kiezers en leden die zich nu bij de partij melden, kunnen door het manifest worden van deze ontwikkelingen weer opstappen. Wanneer dit zal gebeuren, wil dat niet zeggen dat de SP van het toneel zal verdwijnen. De partij springt tot op zekere hoogte in een gat dat andere linkse partijen laten vallen. Zolang dat gat blijft bestaan – zeker ten tijde van economische crises – is er ook ruimte voor een partij als de SP.

22. *de Volkskrant*, 12 januari 1994.

23. *De Tribune*, 22 januari 1988.